

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 1134

Hanbelî Fıkıh Usûlünün
Teşekkülü

-Kâdi Ebû Ya'lâ Örneği-
Dr. Hüseyin BAYRAK

Yayın Koordinatörü
Murat AYDEMİR

Editör
Prof. Dr. Ülfet GÖRGÜLÜ

Tashih
Bedirhan DEMİRCİ

Kapak Tasarım
Sevgi EĞRİBAŞ

İç Tasarım
Erkan USLU

ISBN: 978-625-428-143-3

1. Baskı, Aralık 2022, Ankara, 1.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 08.11.2022
tarih ve 173 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Bu eserin ilmi / edebî redaksiyonu İLKSAY Kurulu
marifetiyle yapılmıştır.

Yayıncı Sertifika No: 48058

Ostim OSB Mh. 1256 Cd. No:11
Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

HANBELÎ
FIKİH USÛLÜNÜN
TEŞEKKÛLÜ
-KÂDÎ EBÛ YALÂ ÖRNEĞİ-

Dr. Hüseyin BAYRAK

ÖZGEÇMİŞ

1969 yılında Elâzığ'ın Palu ilçesinde dünyaya geldi. İlkokulu kendi köyünde, ortaokul ve liseyi ise Malatya Merkez İmam Hatip okulunda okudu. 1982-1990 yılları arasında farklı yerlerde klasik medrese eğitimi aldı. 2007 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2014 yılında Erciyes Üniversitesinde (Kayseri) yüksek lisansını tamamladı. 2021 yılında İnönü Üniversitesi (Malatya) İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalında "Kadı Ebû Ya'lâ ve Usûlcülüğü" konulu tezini hazırlayarak doktor oldu. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde altı aylık Tashih-i Hurûf kursu aldı. Ekim 2009 tarihinde başladığı Diyanet İşleri Başkanlığı Kayseri Dini Yüksek İhtisas Merkezini 22 Haziran 2012'de ikincilikle bitirdi.

Mesleki hayatına 29.01.2001 tarihinde Siirt/Baykan ilçesinde imam hatip olarak başladı. 10.09.2012 tarihinde Elazığ/Keban ilçe vaizliği yaptı. 2015-2019 tarihleri arasında sırasıyla Malatya/Doğanşehir, Elazığ/Sivrice ve Sivas/Gürün ilçe müftülüğü görevlerinde bulundu. İyi derecede Arapça bilmekte olup evli ve üç çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	IX
ÖN SÖZ	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EBÛ YA'LÂ'NIN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1. Ebû Ya'lâ'nın Yaşadığı Dönemde Siyasal, Sosyal ve Kültürel Hayat	7
1.1. Siyasi Hayat	7
1.1.1. Abbâsî Hilâfeti Büveyhî Hanedanı İlişkisi	8
1.1.2. Abbâsî Hilâfetin'in Fâtımî Devleti ile İlişkisi	11
1.2. Sosyal Hayat	13
1.3. Kültürel Hayat	16
2. Ebû Ya'lâ'nın Hayatı	17
2.1. Doğumu	17
2.2. İsmi, Lakabı ve Künyesi	17
2.3. Ailesi	19
3. Eğitimi ve Öğretim Hayatı	20
3.1. Öğrencilik Hayatı	20
3.1.1. İbn Hâmid Öncesi Dönem	20
3.1.2. İbn Hâmid Dönemi	21
3.2. Hocaları	22
3.3. Öğretim Faaliyetleri	26
3.4. Talebeleri	27
3.5. Eserleri	34
3.5.1. Kelâm İlmine Dair Eserleri	35
3.5.2. Tefsir İlmine Dair Eserleri	44
3.5.3. Hadis İlmine Dair Eserleri	45
3.5.4. Fıkıh İlmine Dair Eserleri	47

3.5.4.1. Fıkıh Usûlü'ne Dair Eserleri	47
3.5.4.2. Fürû-i Fıkh'a Dair Eserleri	50
3.5.4.3. İlm-i Hilâf'a Dair Eserleri.....	60
3.5.5. Ahlâk'a Dair Eserleri	62
3.5.6. Diğer Eserleri	63
4. İdarî Görevleri	64
5. Ebû Ya'lânın Yetişmesine Etki Eden Faktörler	65
5.1. Aile	66
5.2. Siyasi Unsurlar	66
5.3. Sosyal ve Fiziki Çevre	67
5.4. Hocaları	68
5.5. İdarî/Adli Görevleri.....	69
6. Vefatı	69

İKİNCİ BÖLÜM

HANBELİLİĞİN MEZHEPLEŞME SÜRECİ, USÛLÜNÜN OLUŞUMU VE EBÛ YA'LÂ'NIN HANBELİ MEZHEBİNDEKİ KONUMU

1. Hanbelî Fıkıhının Teşekkül Süreci	73
1.1. Ahmed b. Hanbel ve Hanbelîlik	73
1.2. Mezhepleşme Sürecinde Ahmed b. Hanbel'in Talebelerinin (Ashâbu Ahmed) Rolü.....	79
1.3. Mezhepleşme Sürecinde Ashâbu Ahmed'den Sonraki Hanbelîlerin Konumu	87
1.3.1. Ebû Bekir el-Hallâl (ö. 311/923).....	87
1.3.2. Ebû Muhammed el-Berbehârî (ö. 329/941).....	90
1.3.3. Ebü'l-Kâsım el-Hırakî (ö. 334/945)	91
2. Ebû Ya'lâ Öncesi Hanbelî Fıkıh Usûlünün Durumu	93
2.1. Ahmed b. Hanbel'in Usûlcülüğü Meselesi	94
2.2. Hanbelî Usûlü Oluşumunda Mesâil Geleneğinin Yeri.....	95
2.3. Hanbelî Fıkıh Usûlü Geleneğinde Konulu Eser Dönemi.....	96
2.4. Hanbelî Usûlünün Teşekkülünde Müstakil Eser Çalışması.....	97
3. Ebû Ya'lânın Hanbelî Mezhebindeki Konumu.....	99
3.1. Bir Hanbelî Fakihi/Hukukçusu Olarak Ebû Ya'lâ.....	99
3.1.1. Mezhep Hiyerarşisindeki Yeri.....	99
3.1.2. Ebû Ya'lânın Hanbelî Mezhebi Üzerindeki Etkisi.....	101
3.1.3. Ebû Ya'lâ ile İlgili Yapılan Değerlendirmeler	103
3.2. Hanbelî Usûlünün Sistematik Hâle Gelmesinde Ebû Ya'lânın Katkısı..	105
3.3. Ebû Ya'lânın Usûlünün Kaynakları.....	107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EBÜ YA'LÂ'NIN USÛL ANLAYIŞI

1. Ebü Ya'lânın Fıkıh Usûlü İlmine Bakışı	117
Ebü Ya'lâya Göre Usûlü'l-Fıkhın Tanımı.....	117
1.1. Ebü Ya'lâya Göre Fıkıh Usûlünün Konusu	121
1.2. Ebü Ya'lâya Göre Fıkıh-Usûl İlişkisi	122
2. Ebü Ya'lâya Göre Delil ve Delillerin Tasnifi	123
2.1. Delil Kavramı ve Tanımı.....	123
2.2. Delillerin Tasnifi	125
2.3. Aslı Deliller.....	126
2.3.1. Aslı Delili	129
2.3.1.1. Kitap	130
2.3.1.2. Sünnet.....	139
2.3.1.2.1. Mütevâtir Haber ve Bilgi Değeri.....	141
2.3.1.2.2. Âhâd Haber ve Bilgi Değeri	144
2.3.1.3. İcmâ	156
2.3.2. Mefhûmü'l-Asl.....	170
2.3.2.1. Mefhûmü'l-Hitâb	171
2.3.2.2. Delilü'l-Hitâb.....	172
2.3.2.3. Mâna'l-Hitâb.....	175
2.3.3. İstishâbü'l-Hâl.....	175
2.3.3.1. İstishâbü Berâeti'z-Zimme.....	177
2.3.3.2. İstishâbü Hükmi'l-İcmâ	179
2.4. Fer'î Deliller	182
2.4.1. Kıyas.....	182
2.4.2. İstihsân.....	202
2.4.3. Şer'ü Men Kablenâ	204
3. Lafızın Mânaya-Hükme Delâleti	208
3.1. Emir.....	208
3.2. Nehiy	217
3.3. Umum/Husûs.....	219
3.4. Nesih	231
3.5. Lafızlar Arasında Tercih	244
SONUÇ.....	249
KAYNAKÇA.....	255
İNDEKİLER.....	277

KISALTMALAR

■

‘	: ayn
’	: hemze
a. mlf.	: aynı müellif
b.	: bin, ibn
bk.	: bakınız
by.	: basım yok
C.	: Cilt
c.c.	: celle celâluhu
çev.	: çeviren
h.	: hicrî
Hz.	: Hazreti
m.	: miladî
md.	: madde
nr.	: numara
nşr.	: neşreden
ö.	: ölüm
s.	: sayfa
s.a.s.	: sallallahu aleyhi ve sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thr.	: tahrîc
ty.	: yayın tarihi yok
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire
ye.	: yayın evi yok
yy.	: yayın yeri yok

ÖN SÖZ

■

Yaratılışı gereği sosyal bir varlık olan insan, birey olarak kendine has birtakım özellikleri olmasına rağmen tek başına yaşayamaz. Onun sağlıklı, düzenli ve güvenli bir hayat sürebilmesi için diğer insanlarla birlikte yaşama zorunluluğu vardır. Bir arada yaşamak ise bir düzen oluşturmayı ve asayiş sistemini gerekli kılar. Bu nedenle toplu hâlde yaşama zorunluluğu hisseden insanlar tarafından, öteden beri ihtiyaç duyulan düzen ve asayiş mekanizmaları kurulmuş ve her türlü hakların korunması adına da bazı kurallar konulmuştur. Konulan bu kuralların sistematik hâle getirilip kurumsallaştırılması için de adına hukuk denen bir bilim dalı oluşturulmuştur.

Geçmiş insanlık tarihi kadar eski olan hukuk, farklı şekillerde tezahür etse de hemen her toplum ve medeniyette tesis edilerek birtakım kurallara bağlanıp sistemli hâle getirilmesi için çaba gösterilmiştir. Bu bağlamda yeni bir toplum inşa etme gayesi güden İslâm dini ve medeniyetince de kendine özgü bir hukuk sistemi oluşturulmuştur. Oluşturulan bu orijinal sistemin temelleri İslâm'ın ilk yıllarında yani Medine döneminde toplumun hukukî meselelerine dair inmeye başlayan âyetler ve Hz. Peygamber'in o doğrultudaki söz ve uygulamalarıyla (sünnet) atılmıştır. Tarihî süreç içerisinde siyasi, sosyal, ekonomik ve coğrafi olarak genişleyen İslâm toplumunun büyümesiyle birlikte onu şekillendiren hukuk sistemi de gelişerek müesseseleşmiş, zamanla farklı hukuk ekollerine ayrılarak dünya hukuk sistemleri arasında yerini almıştır. İslâm hukuk sistemi üzerine kurulan bu ekollerden biri de Hanbelî hukuk mezhebidir. Bu eserde, orijinal bir hukuk sistemi olarak dünya hukuk tarihinde yerini alan İslâm hukuk sisteminin üzerine inşa edilen Hanbelî hukuk metodolojisini ilk defa sistematik hâle getiren Kâdî Ebû Ya'lâ'nın söz konusu

mezhep usûlüne dair görüşleri ortaya konulmuştur. Bir giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından meydana gelen eser, Prof. Dr. Mehmet BİRSİN'in danışmanlığında hazırlanan “Kadı Ebû Ya’lá ve Usulcülüğü” konulu doktora tezimizin “Sistematik Hanbelî Fıkıh Usûlünün Teşekkülü -Kadı Ebû Ya’lá Örneği-” başlığıyla kitaplaştırılması sonucu meydana gelmiştir.

Dr. Hüseyin BAYRAK